

kpt. dr inż. Paweł GROMEK
inż. Patrycja CHOJNOWSKA
inż. Piotr KOLMANN
Szkoła Główna Służby Pożarniczej w Warszawie
mgr Paweł ŚLIŻEWSKI
Akademia Obrony Narodowej w Warszawie

Podnoszenie efektywności edukacji dla bezpieczeństwa w polskiej szkole

Omówienie
LEAD

Artykuł przedstawia wyniki autorskiej identyfikacji mechanizmów i sposobów podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa w Polsce. Omówiono pięć przedmiotowych mechanizmów oraz 15 zbudowanych na tej podstawie sposobów. Wszystkie one wyrażają olbrzymi potencjał możliwości III i IV etapu edukacyjnego we wdrażaniu rozwiązań służących podnoszeniu poziomu wiedzy i umiejętności, wpływających na bezpieczeństwo narodowe RP w ramach edukacji dla bezpieczeństwa.

Słowa kluczowe: edukacja dla bezpieczeństwa, efektywność.

Wprowadzenie

Edukacja dla bezpieczeństwa to tematyka coraz częściej pojawiająca się jako przedmiot konferencji naukowych, publikacji naukowych, a także programów studiów i kursów kształcących. Można spotkać się z opiniami ukazującymi ją nawet w kategorii mody na rynku edukacyjnym.

Powodów tego stanu należy się dopatrywać w obszarze funkcjonowania polskiej oświaty oraz we współczesnych uwarunkowaniach bezpieczeństwa narodowego RP. Mowa bowiem o swoistej transformacji przedmiotu *Przysposobienie obronne* w właśnie przedmiot *Edukacja dla bezpieczeństwa*¹. Za jeden z determinantów tego procesu przyjmuje się zmianę ilościowo-jakościową zagrożeń współczesności, egzemplifikowaną przez przesunięcie środka ciężkości z zagrożeń militarnych na ich niemilitarne odpowiedniki.

¹ Szerzej: I. Grabowska-Lepczak, M. Tryboń, M. Kwiatkowski: Transformacja oraz perspektywy rozwoju edukacji dla bezpieczeństwa w Polsce, *Zeszyty Naukowe SGSP* 2011, nr 41, s. 181–190.

Rozważając problematykę edukacji dla bezpieczeństwa, nie sposób pominąć aspektu jej efektywności. Liczne doniesienia medialne² oraz wyniki analiz wypadków przy pracy przeprowadzonych w ramach Sekcji BHP i Szkoleń Koła Naukowego Szkoły Głównej Służby Pożarniczej w Warszawie³ zdają się być przesłankami, niestety, niskiego poziomu tej efektywności. Potwierdzają to rezultaty badań psychologicznych i socjologicznych, z których wynika wciąż relatywnie wysoki wskaźnik przejawiania przez młodych ludzi zachowań ryzykownych⁴.

Obecność przesłanek niskiej efektywności edukacji dla bezpieczeństwa w polskich szkołach skłoniła autorów do poszukiwań sposobów jej podnoszenia. Starali się oni uzyskać odpowiedzi na następujące pytania:

1. *Jakie jest istota efektywności edukacji dla bezpieczeństwa w polskich szkołach?*
2. *W jaki sposób można opisać mechanizmy podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa w polskich szkołach?*
3. *Jakie sposoby podnoszenia przedmiotowej efektywności można opracować w oparciu o zidentyfikowane mechanizmy?*

Uzyskane odpowiedzi uzmysłowiły, że podnoszenie efektywności edukacji dla bezpieczeństwa nie musi wiązać się ze spektakularnymi nakładami finansowymi bądź czasowymi. W zdecydowanej liczbie właściwych sposobów, wystarczającym zdaje się wykorzystać potencjał skrywany w osobach pracowników placówek oświatowych i innych podmiotów związanych bezpośrednio bądź pośrednio z edukacją dla bezpieczeństwa na III i IV etapie edukacyjnym.

1. Istota efektywności edukacji dla bezpieczeństwa na III i IV etapie edukacyjnym

Poszukując informacji pożądaných z punktu widzenia określenia istotny efektywności edukacji dla bezpieczeństwa, warto przytoczyć słowa W. Okonia – słowa zdające się wyrażać cel edukacji dla bezpieczeństwa. Stwierdził on bowiem, co następuje: „Ojczyzna i własny naród oraz ukształtowanie patriotyzmu czynnego to fundamentalne wartości wszelkiej edukacji. (...) Chodzi o patriotyzm czynny, który nie odrywając uwagi wychowanków od przeszłości ojczyzny, jej blasków i cieni, zmierza do mozolnego kształtowania u nich poczucia odpo-

² <http://www.rodziceradza.pl/Wychowanie/Zachowania-ryzykowne-u-mlodziezy.,art,109189.html>, <http://wiadomosci.wp.pl/kat,1342,title,Ryzykowne-zachowania-seksualne-dzieci-i-mlodziezy,wid,13434505,wiadomosc.html?tid=113c45>, <http://www.ekspertwoswiacie.pl/do-poczytania-do-pobrania/wychowanie/art,73,zachowania-ryzykowne-u-dzieci-i-mlodziezy.html> (dostęp: 08.11.2014 r.).

³ Członkowie i opiekunowie Sekcji BHP i Szkoleń Koła Naukowego SGSP przeprowadzili dwie edycje wewnętrznego projektu Sekcji nt. Analiza dokumentacji powypadkowej i opracowanie wyuczonych profilaktyki powypadkowej w Jeronimo Martins Polska S.A.

⁴ Młodzież 2013, raport z badań, CBOS, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2014, s. 131; A. Dzielska, A. Kowalewska, Zachowania ryzykowne młodzieży – współczesne podejście do problemu, *Studia BAS* 2014, nr 2(38), s. 142; Wyniki badań HBSC. Raport techniczny, J. Mazur, A. Małkowska-Szutkun (pod red.), Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2011.

wiedzialności za własną pracę, za własny dom, za własne otoczenie, za własny naród i własny kraj”⁵.

Istotne, iż do powyższego celu można dążyć w sposób bezpośredni lub pośredni. W tym momencie pojawia się ściśle nawiązanie do pojęcia efektywności. Otóż efektywność jest traktowana współcześnie jako synonim skuteczności – jednego z fundamentalnych walorów praktycznych sprawnego działania (pozytywnie ocenianych cech działania, traktujących o przydatności lub nieprzydatności danego sposobu działania w odniesieniu do poczynionych uprzednio założeń)⁶. Oba terminy zdają się być używane zamiennie⁷. Opisują natomiast pozytywnie ocenianą cechę zgodności wyniku działań z celem, uwzględniającą jednak, poza racjonalnością strukturalną działania, możliwość zaistnienia nieprzewidzianych, jednakże korzystnych zbiegów okoliczności⁸. Szkoły III i IV etapu edukacyjnego (kolejno gimnazja i szkoły ponadgimnazjalne) to miejsca wielkich szans edukacyjnych (kształcenia i wychowania). Można wśród nich wymienić możliwość kreowania owych zbiegów okoliczności poprzez odpowiednio zaplanowaną działalność dydaktyczną i wychowawczą, zawierającą się, jak również wykraczającą poza ramy edukacji formalnej.

Efektywność edukacji dla bezpieczeństwa jest determinowana przez istotę tejże edukacji, rozumianej jako m.in.:

- 1) ogół procesów oświatowo-wychowawczych ukierunkowany na przygotowanie młodzieży i dorosłych do działania przeciwko zagrożeniom ludzi, narodu i państwa⁹,
- 2) działania polegające na, przykładowo, transferze wiedzy o zagrożeniach i sposobach przeciwdziałania im, rozpowszechnianiu probezpiecznych wzorców zachowań w obliczu tychże zagrożeń oraz ekspozowaniu konieczności motywowania do pomocy osobom potrzebującym¹⁰,
- 3) „określony system dydaktyczno-wychowawczy działalności rodziny, szkoły, wojska, środków masowego przekazu, organizacji młodzieżowych i stowarzyszeń, zakładów pracy oraz instytucji państwowych i samorządowych, ukierunkowanej na kształtowanie systemu wartości, upowszechnia-

⁵ Szerzej: W. Okoń: Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej, Wydawnictwo ŻAK, Warszawa 1998.

⁶ Por. T. Kotarbiński: Traktat o dobrej robocie, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław, Warszawa, Kraków 1969, s. 113–142, T. Pszczołowski, Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1978, s. 227.

⁷ W. Kieżun: Patologia transformacji, Wydawnictwo Poltext Sp. z o.o., Warszawa 2013, s. 13.

⁸ Por. T. Kotarbiński: Sprawność i błąd, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1966, s. 144–146, J. Kumał: Zarys teorii organizacji i zarządzania, PWE, Warszawa 1970, s. 323–345.

⁹ A. Pieczywok: Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności, Wydawnictwo AON, Warszawa 2012, s. 65, [za:] B. Rudnicki: Edukacja dla bezpieczeństwa i jej interpretacja, [w:] Edukacja dla bezpieczeństwa, R. Stepien (pod red.), materiały z konferencji naukowej 23–24 maja 1994 r., Warszawa 1994 r.

¹⁰ Por., J. Gołębiowski: Edukacja dla bezpieczeństwa, *Edukacja dla bezpieczeństwa. Czasopismo dla dyrektorów i nauczycieli* 2001, nr 1(2), s. 50–54.

nie wiadomości i kształtowanie umiejętności ważnych dla zapewnienia bezpieczeństwa narodowego”¹¹.

Na podstawie analizy powyższych definicji, można wysnuć dwa zasadnicze wnioski. Po pierwsze, edukacja dla bezpieczeństwa jest utożsamiana z procesem obejmującym odbiorców w różnym wieku. Po drugie, edukatorami dla bezpieczeństwa są przedstawiciele niezwykle zróżnicowanego grona podmiotów. Nie mniej jednak, truizmem pozostaje stwierdzenie, że na III i IV etapie edukacyjnym edukacja dla bezpieczeństwa jest kojarzona przede wszystkim z realizacją zajęć programowych o przedmiotowej nazwie.

W oparciu o poczynione dotychczas rozważania zasadnym wydaje się podjąć próbę zrozumienia pojęcia „podnoszenie efektywności edukacji dla bezpieczeństwa”. Skoro efektywność jest związana z dążeniem do osiągania założonych uprzednio celów w sposób bezpośredni i/lub pośredni, jej podnoszenie będzie się wiązało z usprawnianiem tego przedsięwzięcia. Podnoszenie efektywności powinno więc prowadzić do sprawniejszej (w niniejszym rozumieniu szybszej, tańszej itp.) realizacji ustalonych uprzednio założeń.

2. Mechanizmy podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa

Dotychczasowe doświadczenia własne autorów niniejszego artykułu pozwalają sformułować następujące mechanizmy podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa na III i IV etapie edukacyjnym¹²:

1. Mechanizm koncepcyjny.
2. Mechanizm zwiększania poczucia bezpieczeństwa.
3. Mechanizm współzawodnictwa.
4. Mechanizm podprogowy.
5. Mechanizm organizacyjny.

Mechanizm koncepcyjny odnosi się do koncepcyjnego ujęcia edukacji dla bezpieczeństwa, będącej funkcją kształcenia i wychowania. Występuje tu bardzo silne nawiązanie do edukacji formalnej, w szczególności wyznaczania celów edukacyjnych, prowadzenia działalności edukacyjnej wymierzonej w osiągnięcie tychże celów oraz kontrolowania stopnia realizacji uprzednich zamierzeń. Mechanizm koncepcyjny jest egzemplifikowany głównie przez realizację przedmiotu o nazwie *Edukacja dla bezpieczeństwa*, jak również powiązanie właściwych mu treści z innymi przedmiotami podstawy programowej. Zaznacza się tym samym możliwość implementacji treści kształcenia dotyczących szeroko rozumianego bezpieczeństwa do treści kształcenia dedykowanych innym przedmiotom szkolnym.

¹¹ R. Stępień: *Edukacja dla bezpieczeństwa*, [w:] *Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*, R. Jakubczak, J. Marczak (pod red.), BELLONA, Warszawa 2011, s. 581.

¹² P. Gromek: *Podnoszenie efektywności edukacji dla bezpieczeństwa*, prezentacja multimedialna ze szkolenia dyrektorów placówek oświatowych, Szkoła Główna Służby Pożarniczej, 20.02.2014 r., s. 20.

Mechanizm zwiększania poczucia bezpieczeństwa został sformułowany na założeniu współlistnienia, obok bezpieczeństwa eksperckiego, drugiego integralnego elementu bezpieczeństwa – poczucia bezpieczeństwa¹³. Należy nadmienić, że poczucie to subiektywne odczuwanie różnych stanów. Subiektywizm ten oznacza, że różne osoby w różny sposób interpretują czynniki, które ich zdaniem stanowią zagrożenia bądź nie. Ta sama sytuacja może być więc postrzegana zarówno jako bezpieczna oraz niebezpieczna – w zależności od indywidualnej podatności na zagrożenia, wcześniejszych doświadczeń oraz tolerancji na ryzyko wśród poszczególnych odbiorców (osób doświadczających właściwej sytuacji). Z psychologicznego punktu widzenia niezwykle ważne jest, że poczucie, jako stan subiektywny, może być kształtowane poprzez stosowanie np. mechanizmów wpływu społecznego. Mechanizmy te mogą dotyczyć bezpośrednio bądź pośrednio wszystkich poziomów bezpieczeństwa, tj. intrapersonalnego (wewnętrznego, który odnosi się do sposobu postrzegania bezpieczeństwa własnego jednostki), interpersonalnego (wynikającego z kontaktów bezpośrednich jednostki z innymi jednostkami), grupowego (obecnego w relacjach jednostki z grupą oraz grup między sobą) oraz społecznego (obejmującego zbiorowe poczucie bezpieczeństwa)¹⁴.

Omawiany mechanizm polega na zwiększaniu subiektywnej wartości czterech składowych poczucia bezpieczeństwa. Są to¹⁵:

1. Poczucie poinformowania – wyrażane potrzebą posiadania informacji na temat zagrożeń, sposobów przeciwdziałania im oraz ograniczania ich negatywnych skutków, dróg ucieczki i miejsc bezpiecznych, punktów pomocy medycznej, psychologicznej bądź religijnej, jak też posiadania i poczucia posiadania praktycznych umiejętności (np. ewakuacji z miejsca pracy, znajomości zasad udzielania pierwszej pomocy, sztuki samoobrony itp.).
2. Poczucie pewności – kształtowane przez postrzeganie przez jednostkę otoczenia jako względnie stałego, niezmiennego i przewidywalnego.
3. Poczucie sprawstwa – rozumiane jako wiara jednostki we własne siły w sytuacji ewentualnej zmiany otoczenia (np. pojawienia się sytuacji zagrożenia), niezwykle istotne w kontekście podejmowania działań (np. ratowniczych), z uwagi na fakt, iż działa przeważnie jednostka, która ma świadomość swojej zdolności sprawstwa („wiem, że jestem w stanie coś zmienić”).
4. Poczucie zakotwiczenia – przejawiające się w pewności otrzymania wsparcia emocjonalnego, materialnego i społecznego w sytuacji tego wymagającej (poprzez przykładowo poczucie przynależności do jakiejś grupy społecznej, której członkowie zobowiązują się pomagać sobie wzajemnie).

¹³ Szerzej: J. Wolanin: Zarys bezpieczeństwa obywateli. Ochrona ludności na czas pokoju, Fundacja Edukacja i Technika Ratownictwa, Warszawa 2005, s. 13–39.

¹⁴ E.M. Marciniak: Psychologiczne aspekty poczucia bezpieczeństwa, [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (pod red.), Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2009, s. 58–59.

¹⁵ Por. E.M. Marciniak: op. cit.

Mechanizm współzawodnictwa nawiązuje do konkurencyjności, chęci bycia pierwszym, lepszym, bardziej atrakcyjnym, popularnym. Polega na kształtowaniu w uczniach motywacji wewnętrznej oraz prowadzeniu działań kreujących motywację zewnętrzną. Należy podkreślić w tym miejscu zasadność łączenia obu tych sposobów motywacji. Z jednej bowiem strony motywacja zewnętrzna może wpływać na motywację wewnętrzną (np. samomotywację ucznia, któremu zależy na osiągnięciu określonego z zewnątrz celu sprawniej niż pozostali uczniowie). Z drugiej strony nie można wykluczyć, więcej, należy dążyć do angażowania uczniów w kreowanie aktywności wpisujących się w motywację zewnętrzną (np. zgłaszanie pomysłów na przedmiot i/lub formę konkursów). Ukierunkowanie na kształtowanie motywacji zewnętrznej może wywoływać motywację wewnętrzną, egzemplifikując w ten sposób efekt synergiczny.

Do niezwykle ciekawych rezultatów może doprowadzić wykorzystanie w praktyce mechanizmu podprogowego. Jest on bezpośrednio związany z pozytywnym ujęciem ukrytego programu edukacyjnego. Ujęcie to pozwala uzmysłwić, iż realizacja celów kształcenia może się odbywać w sposób nietypowy¹⁶, a nawet kontrowersyjny¹⁷. Podnoszenie w ten sposób efektywności edukacji dla bezpieczeństwa wymaga wykonania czterech zasadniczych kroków¹⁸:

1. Wyszukania ciekawego, interesującego, niecodziennego, modnego medium podprogowego.
2. Wykorzystania medium podprogowego jako treści kształcenia bądź formy kształcenia (w zależności od jego charakteru).
3. Dokonania implementacji treści właściwych przedmiotowi *Edukacja dla bezpieczeństwa* z wykorzystaniem medium podprogowego.
4. Permanentnego monitorowania efektywności wykorzystania medium podprogowego w edukacji dla bezpieczeństwa, jak również otoczenia edukacyjnego (w poszukiwaniu kolejnych szans).

Ostatni ze zidentyfikowanych – mechanizm organizacyjny – jest związany z pozamerytorycznymi aspektami prowadzenia zajęć. Składają się na nie, w zasadniczej mierze, formy kształcenia, metody kształcenia i pomoce dydaktyczne. Zdają się być one metodycznymi fundamentami wszystkich zajęć szkolnych. Wykorzystanie tego mechanizmu, na najwyższym poziomie abstrakcji, powinno polegać na odpowiednim doborze wymienionych elementów, z jednoczesną otwartością na wykorzystywanie pojawiających się szans, podejmowanie wyzwań i stawianie czoła ograniczeniom w przedmiotowym zakresie.

Autorzy zdają sobie sprawę z faktu, iż katalog zidentyfikowanych mechanizmów, z prawdopodobieństwem bliskim jedności, nie jest katalogiem zamkniętym. Nie można również mówić w tym przypadku o jednoznacznym podziale

¹⁶ Szerzej: P. Gromek: Non-formal learning by the example of SGSP/Poland. What do the QuestCity and zombie attack have in common?, prezentacja multimedialna, 06.11.2014 r., Stambuł.

¹⁷ Preparedness 101: Zombie Pandemic, US Department of Health and Human Services, Office of Public Health Preparedness and Response.

¹⁸ P. Gromek: Non-formal..., s. 11.

rodzajowym sposobów podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa (zapropionowany podział nie jest całkowity). Jednakże, opisane mechanizmy pełniły i wciąż pełnią rolę katalizatorów myśli innowacyjnej. Z tego to powodu posłużyły za punkt odniesienia w opracowywaniu szczegółowych sposobów podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa na III i IV etapie edukacyjnym w Polsce.

3. Sposoby podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa

Na podstawie dotychczasowych rozważań można podjąć próbę wyszczególnienia propozycji sposobów podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa w Polsce. Zgodnie z założeniem, za punkt wyjścia przyjmuje się przedmiotowe mechanizmy.

W tabeli 1 przedstawiono katalog sposobów podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa, przypisanych do poszczególnych, zidentyfikowanych uprzednio mechanizmów.

Tabela 1. Katalog sposobów podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa

Mechanizmy podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa	Mechanizmy podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa
Mechanizm koncepcyjny	1. Synteza kategorii taksonomicznych dziedziny poznawczej
	2. Odpowiedni dobór form i metod kształcenia
	3. Odpowiedni dobór pomocy dydaktycznych
	4. Synteza treści kształcenia (z różnych przedmiotów)
Mechanizm poczucia bezpieczeństwa	5. Budowanie poczucia poinformowania
	6. Budowanie poczucia sprawstwa
	7. Budowanie poczucia zakotwiczenia
	8. Budowanie poczucia pewności
Mechanizm współzawodnictwa	9. Współzawodnictwo klasowe
	10. Współzawodnictwo wewnątrzszkolne
	11. Współzawodnictwo międzyszkolne
Mechanizm podprogowy	12. Ukryte programy edukacyjne
Mechanizm organizacyjny	13. Zapraszanie ciekawych gości
	14. Wycieczki szkolne
	15. Ewakuacje próbne

Źródło: opracowanie własne na podstawie: P. Gromek, Podnoszenie efektywności..., s. 33.

Synteza kategorii taksonomicznych dziedziny poznawczej to sposób opierający się na założeniu możliwości, więcej, zasadności łączenia ze sobą poszczególnych kategorii, realizując zajęcia programowe z przedmiotu *Edukacja dla bezpie-*

czeństwa. Bazując na taksonomii B. S. Blooma i in., autorzy wskazują na kategorie szczególnie wartościowe w niniejszym ujęciu. Są to¹⁹:

1.00. WIEDZA

- 1.10. Znajomość faktów
- 1.11. Znajomość terminologii
- 1.12. Znajomość określonych faktów
- 1.20. Znajomość sposobów gromadzenia faktów
- 1.21. Znajomość znaków konwencjonalnych
- 1.22. Znajomość tendencji rozwojowych
- 1.23. Znajomość klasyfikacji
- 1.24. Znajomość kryteriów sprawdzania i oceny
- 1.30. Znajomość pojęć ogólnych, struktur teorii
- 1.31. Znajomość zasad i praw potrzebnych do tłumaczenia, wyjaśniania, predykcji zjawisk
- 1.32. Znajomość teorii i struktur

2.00. ROZUMIENIE

- 2.10. Transfer treści z jednego języka (układu) na inny
- 2.20. Interpretacja
- 2.30. Ekstrapolacja

4.00. ANALIZA

- 4.10. Analiza elementów
- 4.20. Analiza stosunków między elementami
- 4.30. Analiza zasad organizacji całości

5.00. SYNTEZA

- 5.10. Wytworzenie własnego dzieła
- 5.20. Opracowanie planu działania
- 5.30. Stworzenie obrazu całości na podstawie częściowych danych.

Realizacja tego sposobu podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa może mieć swój wyraz w wykorzystaniu podczas zajęć programowych metody studium przypadku. Odpowiednia zawartość treściowa pozwoliłaby łączyć ze sobą poszczególne kategorie (np. studium przypadku wymagające od ucznia oceny sytuacji na podstawie niepełnych danych, predykcji konsekwencji aktualnego stanu rzeczywistości oraz opracowania planu działania wychodzącego naprzeciw zidentyfikowanym zagrożeniom pierwotnym i wtórnym).

¹⁹ Szerzej: D.R. Krathwohl: A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview, *Theory into Practice* 2002, 4(41), s. 212–264.

Odpowiedni dobór form i metod kształcenia zdaje się być kluczowym determinantem powodzenia wszelkich działań edukacyjnych. Z uwagi na charakter edukacji szkolnej, nie sposób wyeliminować z niej podawczej formy przekazu informacji. Jest ona bardzo istotna z punktu widzenia m. in. porządkowania wiedzy i przeciwdziałania niskiej samomotywacji uczniów. Ciekawą propozycją wydaje się łączenie wszystkich form kształcenia nazwanych przez J. Półturzyckiego, tj. nauczania jednostkowego, zbiorowego i pozalekcyjnego, tak by spójnie konstytuowały efektywny program kształcenia z zakresu edukacji dla bezpieczeństwa. Należy jednak pamiętać o urozmaiceniu form i metod kształcenia, wychodząc zdecydowanie poza skostniałe ramy wykładu i pogadanki, na rzecz metod waloryzacyjnych i praktycznych.

Kolejny sposób polega na odpowiednim doborze pomocy dydaktycznych. Powinny one cechować się spójnością formy i przedmiotu z tematyką zajęć. Poza pomocami dedykowanymi (fantomami, defibrylatorami ćwiczebnymi, planszami, mapami, ubraniami gazoszczelnymi, miernikami, hełmami, maskami aparatów ochrony dróg oddechowych, odzieżą ochronną, gaśnicami, gaśnicami, kocami gaśniczymi, replikami broni) warto uwzględnić tu także pomoce zastępcze, improwizowane (zastępcze środki ochrony indywidualnej, improwizowany asortyment do ewakuacji nieprzytomnych osób podczas pożarów wewnętrznych, itp.). Co więcej, warto pozwolić uczniom zaprojektować takie pomoce. Nierzadko pozwoli to zaoszczędzić nauczycielowi czas, osiągając niejako przy okazji dużo bardziej istotne skutki – rozwój wyobraźni i kreatywności uczniów, a także kształtowanie w nich pewności siebie.

Synteza treści kształcenia z różnych przedmiotów jest sposobem, w którym przejawia się bardzo szerokie traktowanie o bezpieczeństwie. Otóż nie wskazane w optyce podnoszenia omawianej efektywności sprowadzać tego traktowania w życiu szkolnym do wyłącznie przedmiotu o nazwie *Edukacja dla bezpieczeństwa*. Należy zauważyć, że inne przedmioty zajęciowe charakteryzują się potencjałem implementacyjnym treści dotyczących bezpieczeństwa. Za przykład niech posłużą zajęcia z wychowania fizycznego, podczas których uczniowie mogą ćwiczyć techniki samoewakuacji oraz ewakuacji innych (np. osób z niepełnościami, osób nieprzytomnych). Realizacja zajęć z geografii może być związana z analizą zagrożeń masowych (np. powodzi, pożarów lasów), ich skutków oraz działań profilaktycznych. Zajęcia z języków obcych stwarzają niepowtarzalną niekiedy okazję do nauki zwrotów mogących się przydać podczas przykładowo udzielania pierwszej pomocy osobie nieposługującej się językiem polskim. Oczywistym jest, że olbrzymi potencjał w zakresie niniejszego sposobu drzemie w samych nauczycielach.

Chcąc budować poczucie poinformowania, należy uprzednio dokonać analizy potrzeb informacyjnych uczniów. Wyjściem naprzeciw potencjalnemu oporowi ze strony podopiecznych może być posłużenie się studiami przypadków dotyczących miejsca ich zamieszkania, rodziny, znajomych. Zachowując należyta

uwagę i ostrożność w posługiwaniu się właściwymi treściami (kwestie etyczne), warto dać do zrozumienia, że zagrożenia współczesności są uniwersalne, oraz praktycznie każdy człowiek jest integralną częścią beckowskiego społeczeństwa światowego ryzyka²⁰. Wyniki analizy potrzeb informacyjnych uczniów powinny zostać następnie skonfrontowane z wynikami analizy potrzeb informacyjnych całego narodu. Dopiero na tej podstawie można podjąć wysiłek opracowania strategii edukacji dla bezpieczeństwa.

W kontekście budowania poczucia sprawstwa, wskazana jest uprzednia analiza strukturalna całej społeczności uczniowskiej. Zamiarem kadry pedagogicznej powinno być bowiem dotarcie do wszystkich podopiecznych, bez względu na ich miejsce w strukturze społecznej w szkole. Pozyskane w ten sposób informacje należy potraktować jak dane wejściowe do wspomnianej strategii edukacji dla bezpieczeństwa.

Budowanie poczucia zakotwiczenia również należy poprzedzić analizą strukturalną społeczności uczniowskiej. W tym jednak przypadku, powinno się zwrócić uwagę na istniejące grupy społeczne, a także, a może przede wszystkim, na jednostki niewpisujące się w żadną z takich wyodrębnionych grup. To kluczowe w kontekście grupowej pomocy i kształtowania przeświadczenia, że takowa pomoc nadejdzie. W tym miejscu nie sposób pominąć aspektu osób z niepełnościami. Strategia edukacji dla bezpieczeństwa, formułowana w oparciu o omawiany sposób podnoszenia efektywności, powinna zawierać siatkę zakotwiczenia dla każdego ucznia (lub przynajmniej dla każdej grupy uczniów), bazującą na rodzajach oczekiwanego wsparcia i konkretnych sposobach tego wsparcia.

Tworzenie warunków do współzawodnictwa klasowego, wewnątrzszkolnego i międzyszkolnego to sposoby podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa nawiązujące do mechanizmu współzawodnictwa. Budowanie motywacji wewnętrznej i zewnętrznej, szczególnie w sposób spójny, połączony, mogą mieć istotne przełożenie na potencjał wiedzy i umiejętności uczniów w omawianym zakresie. Za przykłady tematyki konkursowej niech posłużą m. in. ochrona przeciwpożarowa, pierwsza pomoc, bezpieczeństwo w górach, bezpieczna droga do domu, bezpieczeństwo nad morzem, zagrożenia kulturowe, zagrożenia terrorystyczne, ochrona ludności, obrona cywilna, bezpieczeństwo militarne. Współzawodnictwo może przybierać różną formę, od konkursów wiedzy, plastycznych, po sztafety, tory przeszkód i uczestnictwo w obozach sprawnościowych. Wiele z powyższych przykładów jest realizowana współcześnie. Warto zwrócić na nie uwagę podczas poszukiwania konkretnych rozwiązań podnoszących efektywność edukacji dla bezpieczeństwa.

Wykorzystanie ukrytych programów edukacyjnych to przykład praktycznego zastosowania mechanizmu podprogowego. Na uwagę zasługuje procedura na wypadek ataku zombie, opracowana przez pracowników Departamentu Zdrowia USA.

²⁰ Szerzej: U. Beck: Społeczeństwo światowego ryzyka. W poszukiwaniu światowego bezpieczeństwa, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012.

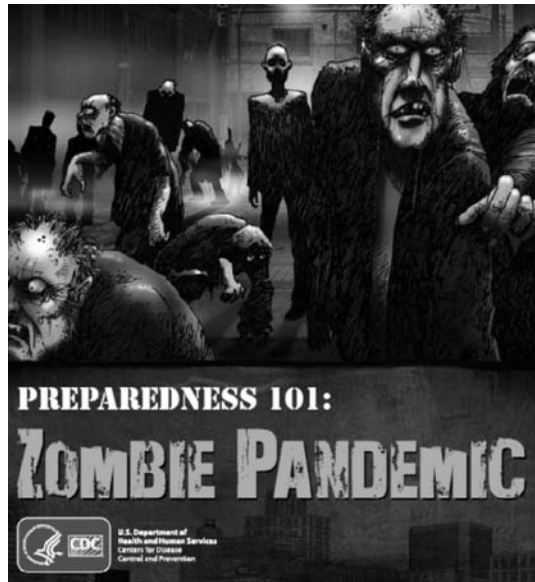
Ma ona formę komiksu, do którego zostały zaimplementowane treści właściwe edukacji dla bezpieczeństwa. Poza opisem scenariuszowym, można z niej wyczytać sposoby przebiegających zachowań w sytuacji pojawienia się niepokojących komunikatów medialnych, rolę służb państwowych, a także zawartość apteczki oraz „zestawu przeżycia” do zgromadzenia w domu i zabezpieczenia na wypadek sytuacji zagrożeń. Na rys. 1 przedstawiono stronę tytułową omawianej procedury.

W ramach zastosowania mechanizmu organizacyjnego, można wymienić co najmniej trzy sposoby podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa.

Pierwszy z nich to zapraszanie ciekawych gości. Poza rozwiązaniami dotychczas stosowanymi (policjant, strażak, strażnik miejski, ratownik medyczny), warto zwrócić uwagę również na pracowników lokalnych centrów zarządzania kryzysowego, ofiary wypadków, dziennikarzy, ekspertów świata nauki, żołnierzy Sił Zbrojnych RP, strażników granicznych i żołnierzy Narodowych Sił Rezerwowych. Istotne, by charakteryzowali się oni zdolnością przystępnego przekazywania informacji, co jest niezwykle istotne w kontakcie z uczniami.

Drugi sposób to organizacja wycieczek szkolnych. Można dzięki temu pokazać wychowankom, jak w rzeczywistości funkcjonują instytucje dbające o bezpieczeństwo w Polsce, zrealizować treści kształcenia przedmiotu *Edukacja dla bezpieczeństwa*, zaktywizować uczniów, nawiązać kontakty międzyinstytucjonalne, a także skorzystać z infrastruktury i pomocy dydaktycznych podmiotów odwiedzanych. Wśród docelowych miejsc wycieczek szkolnych wymienia się m.in. jednostki organizacyjne Policji, Państwowe Straże Pożarnej, Straży Granicznej, centra zarządzania kryzysowego, wojewódzkie stanowiska koordynacji ratownictwa, wyższe szkoły służb publicznych.

Ewakuacje próbne to ostatni omawiany sposób korespondujący z mechanizmem organizacyjnym. Warto w tym przypadku rozbudować prawny obowiązek²¹

Rys. 1. Strona tytułowa procedury na wypadek ataku zombie

Źródło: www.cdc.gov/phpr/documents/11_225700_A_Zombie_Final.pdf.

²¹ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z 7 czerwca 2010 r. w sprawie ochrony przeciwpożarowej budynków, innych obiektów budowlanych i terenów (Dz.U. z 2010 r. nr 109, poz. 719), §17 ust. 1-2.

do co najmniej dwóch ewakuacji próbnych. W ramach tych ewakuacji zasadnym jest przećwiczenie różnych scenariuszy zagrożeń, wykraczając poza dominujące współcześnie praktyki dotyczące ewakuacji na wypadek zagrożeń wyłącznie pożarowych. Uwzględnianie zagrożenia terrorystycznego, chemicznego, biologicznego, niebezpiecznych zwierząt i ludzi zdaje się odzwierciedlać współczesne zmiany środowiska bezpieczeństwa Polski i Polaków.

Podobnie jak w przypadku mechanizmów, autorzy zdają sobie sprawę z otwartości katalogu sposobów podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa. Wyrażają nadzieję, że te zidentyfikowane powyżej, posłużą jako źródło inspiracji do opracowywania kolejnych pomysłów w niniejszym zakresie.

Podsumowanie

Efektywność edukacji dla bezpieczeństwa w polskich szkołach to pozytywnie oceniana cecha zgodności wyniku działań edukacyjnych dla bezpieczeństwa, prowadzonych na III i IV etapie edukacyjnym, z założonymi uprzednio celami tychże działań, uwzględniająca, poza ich racjonalnością strukturalną, możliwość zaistnienia nieprzewidzianych, jednakże korzystnych zbiegów okoliczności.

Biorąc pod uwagę doświadczenia własne autorów, wyróżniono pięć mechanizmów podnoszenia tak rozumianej efektywności. Są to: mechanizm koncepcyjny, mechanizm poczucia bezpieczeństwa, mechanizm podprogowy, mechanizm współzawodnictwa i mechanizm organizacyjny.

W oparciu o zidentyfikowane mechanizmy, opisano następujące sposoby podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa: syntezę kategorii taksonomicznych dziedziny poznawczej, odpowiedni dobór form i metod kształcenia, odpowiedni dobór pomocy dydaktycznych, syntezę treści kształcenia (z różnych przedmiotów), budowanie poczucia bezpieczeństwa (poinformowania, sprawstwa, zakotwiczenia i pewności), współzawodnictwo klasowe, współzawodnictwo wewnątrzszkolne, współzawodnictwo międzyszkolne, ukryte programy edukacyjne, zapraszanie ciekawych gości, wycieczki szkolne, ewakuacje próbne.

Charakter wspomnianych mechanizmów i sposobów wskazuje na to, iż ich wykorzystanie w większości przypadków nie wiąże się ze spektakularnymi nakładami finansowymi. Olbrzymi potencjał tkwi nierzadko w samych nauczycielach, którzy mogą potraktować wyniki niniejszych rozważań jako gotowe rozwiązania bądź punkty wyjścia do własnych rozważań na temat podnoszenia efektywności edukacji dla bezpieczeństwa w polskich szkołach.

Literatura

- [1] Beck U.: Społeczeństwo światowego ryzyka. W poszukiwaniu światowego bezpieczeństwa. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012.
- [2] Dzińska A., Kowalewska A.: Zachowania ryzykowne młodzieży – współczesne podejście do problemu. *Studia BAS* 2014, nr 2(38).

- [3] Gołębiowski J.: Edukacja dla bezpieczeństwa. *Edukacja dla bezpieczeństwa. Czasopismo dla dyrektorów i nauczycieli* 2001, nr 1(2).
- [4] Grabowska-Lepczak I., Tryboń M., Kwiatkowski M.: Transformacja oraz perspektywy rozwoju edukacji dla bezpieczeństwa w Polsce. *Zeszyty Naukowe SGSP* 2011, nr 41.
- [5] Gromek P.: Non-formal learning by the example of SGSP/Poland. What do the Quest-City and zombie attack have in common?, prezentacja multimedialna, 06.11.2014 r., Sztambuł.
- [6] Gromek P.: Podnoszenie efektywności edukacji dla bezpieczeństwa, prezentacja multimedialna ze szkolenia dyrektorów placówek oświatowych. Szkoła Główna Służby Pożarniczej, 20.02.2014 r.
- [7] Kieżun W.: Patologia transformacji. Wydawnictwo Poltext Sp. z o.o., Warszawa 2013.
- [8] Kotarbiński T.: Sprawność i błąd. Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1966.
- [9] Kotarbiński T.: Traktat o dobrej robocie. Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław, Warszawa, Kraków 1969.
- [10] Krathwohl D.R.: A Revision of Bloom’s Taxonomy: An Overview, *Theory into Practice* 2002, 4(41), s. 212–264.
- [11] Kurnal J.: Zarys teorii organizacji i zarządzania. PWE, Warszawa 1970.
- [12] Marciniak E.M.: Psychologiczne aspekty poczucia bezpieczeństwa, [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (pod red.): Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia. Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2009.
- [13] Młodzież 2013, raport z badań, CBOS, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2014.
- [14] Okoń W.: Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej. Wydawnictwo ŻAK, Warszawa 1998.
- [15] Pieczywok A.: Edukacja dla bezpieczeństwa wobec zagrożeń i wyzwań współczesności. Wydawnictwo AON, Warszawa 2012.
- [16] Preparedness 101: Zombie Pandemic, US Department of Health and Human Services, Office of Public Health Preparedness and Response.
- [17] Pszczołowski T.: Mała encyklopedia prakseologii i teorii organizacji. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1978.
- [18] Stępień R.: Edukacja dla bezpieczeństwa, [w:] Bezpieczeństwo narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie, R. Jakubczak, J. Marczak (pod red.). BELLONA, Warszawa 2011.
- [19] wiadomosci.wp.pl
- [20] Wolanin J.: Zarys bezpieczeństwa obywateli. Ochrona ludności na czas pokoju. Fundacja Edukacja i Technika Ratownictwa, Warszawa 2005.
- [21] www.ekspercjiwosciacie.pl
- [22] www.rodziceradza.pl
- [23] Wyniki badań HBSC. Raport techniczny, J. Mazur, A. Małkowska-Szcutnik (pod red.). Instytut Matki i Dziecka, Warszawa 2011.

Paweł GROMEK
Patrycja CHOJNOWSKA
Piotr KOLMANN
Paweł ŚLIŻEWSKI

Raising the Effectiveness of Education for Security in the Polish School

Effectiveness of education for security in Polish schools is a well graded attribute of conformance of educational activities for security with previously assumed objectives, taking proceeding at 3rd and 4th level of education into consideration. It respects structural rationality as well as profitable coincidences.

As far as the authors' experience is concerned, five mechanisms of raising the effectiveness of education for security were distinguished. There are: the conceptual mechanism, the safety sense mechanism, the subliminal mechanism, the rivalry mechanism and organizational mechanism.

Basing on identified mechanisms, the following manners of raising the effectiveness of education for security were described: the synthesis of taxonomic categories of cognitive branch, the proper selection of educational forms and methods, the proper selection of didactic manners, the synthesis of educational content, the safety sense creation, the form competition, the school competition, the interschool competition, the ulterior educational programs, the guests invitation, the school visitations, the evacuation exercises.

The character of mentioned mechanisms and manners realizes that, in most cases the spectacular foundation is no needed. Mostly, the huge potential has its source in teachers, who can deal with these considerations' results as ready-to-use solutions or as the reference points to their own considerations concerning raising the effectiveness of education for security in Polish schools.

Keywords: education for security, effectiveness.